

Kelle nägu on õpik?

ehk

Raamidest, millega tuleb õpikutehjatel
arvestada

Margit Ross

2024. aasta 30. aprillil

ENUTi lõpuseminar

Millest tuleb juttu?

Valdkond eesti keel ja kirjandus

- Ärgituseks-sissejuhatuseks
- Näide lõpuklassi õpikust
- Tänapäeva (keele)õpiku, õppekomplekti ja sarja struktuur
- Tervik = sisu + vorm
- Õpivara tegijad. Kirjastamisprotsess
 - Kokkuvõtteks-väljajuhatuseks

Kelle nägu on õpik?

- Andrus Kivirähk (sünd 1970)
 - Indrek Hargla (1970)
 - Aino Pervik (1932)
 - Mats Traat (1936 – 2022)
 - Leelo Tungal (1947)
 - Jaan Kaplinski (1941 – 2021)
 - Piret Raud (1971)
 - Tõnu Õnnepalu (1962)
 - Hasso Krull (1964)
 - Viivi Luik (1946)
 - Jaan Undusk (1958)
 - Andrei Ivanov (1971)
- (Maarja Kangro. Minu auhinnad. Nähtamatu Ahv, 2018. Lk 209)

Looming 2017. Toomas Kall. Kuidas Eesti kirjanikud „Kevadet“ kirjutaksid

- Olev Remsu
- Jan Kaus
- Jaan Kaplinski
- Jaak Jõerüüt
- Arvo Valton
- Maimu Berg
- Ilmar Trull
- Lauri Sommer
- Indrek Hirv
- Tõnu Õnnepalu
- Peeter Sauter
- Mehis Heinsaar

ÜLESANNE 59

Toomas Kall on Eesti kirjanike stilli matkides kirjutanud terve tsükli lugusid „Kuidas Eesti kirjanikud „Kevadet“ kirjutaksid“. Loe pealkirju ja katkendeid.

Olev Remsu

Kevadedramaturgia
Eruditsiooni põljal

Kui Arvo käsikirjaga koolimajja jõudis, olid osatähtjad – teiste Eesti koolide õpilased – juba valitud. Direktor kõneles Arvoga natuke aega, pigistas ta lõual turritanud vihase viistriku lüürilisi mädaid tühja ja seadis ta siis ühe lühikeste juustega poisi kõrvale istuma.

(Looming 2017/1)

Jan Kaus

Paunvere kaart
Saare tee ja Raja tee ristmik

Ta mäletas, et tema enesehinnang oli olnud kõrgem. Oli püsinud aastaid muudki nagu vara-kevadine ilm, ei langenud küll kunagi päris nulli, aga ei küündinud ka võtmaliku maksumuundi. Jah, ta oli tark ja ilus. Ühekülarüdruk, nagu defineeris Paunvere eakate klubi „Paunvere“.

(Looming 2017/8)

Jaan Kaplinski

Kirjad sinna ja tagasi

Armas Oskar

Olen mõeld sulle kirjutada juba rohkem kui seitsetümme aastat, mis on mõeldas meie viimastest sõdamõistest jutuajameest, aga ikka on midagi vaheld tuld. Sa ehk mäletad seda korda, see võis olla 1945. aastal, kui sa tulid sinna Eduri juuksuririsse Riia mäel, kus sa ikka käisid. Mitu poissi istus juba järjekorras, mina koos emaga teiste hulgas.

Sa kütsid valkele, kes on viimane, ja istusid todira otsa päale ootama.

(Looming 2017/8)

Jaan Jõvertiit

Diplomaadi kevad
(Kaheksa memo)
Nr 1. Mirele

Lava. Kibu. Vihr. Al! murgas toober. Ahi kõeb. Kas tund või igavik? Haod on märgjad. Kriiskad peal. Oktoober. Naks ja naks jääb kinni tagumik.

(Looming 2017/2)

Arvo Valton

Kevadisi mõtteteri

Kui Arno isaaga koolimajja hilines, oled tunned juba alanud.

Ka fänapäeval ei oska koolipoisid vene keele „jätti“ kirjutada. Nad ütlevad, et neil pole tarviski – nutiseade ei ole jätiseade.

Kentuki Lövi paistab silma ainult siis, kui ta ümber on hulk Kentuki Jäneseid.

(Looming 2017/4)

Maimu Berg

Hitler ja Stalin Paunveres

„Kuule, armas, kas see prouake hakkab juba minema ka?“ küsis kõster oma naiselt eesti keeles ja lõi ukse kinni kõvema pauguga, kui see külalise kuules viisakas oleks ohrud. Ka Olga Dorothea ei olnud külalise üle enam õnnelik. Ta oli johanuga turtavaks saanud kevadel Austraas turismireisil oles. Kuski Lambachi lähedal oli nende rõllal telg pooleks läinud ja kogu grupp paisutatati oomajale väikesesse Häfeldi külasse. Hommikul hürast jättes oli ta perenaisele Klarale ja selle õele Johannale nalja pärast öelnud, et astuge läbi, kui Paunveresse juhtute. Ja siin see kütrakas Johanna nütid istuski.

(Looming 2017/6)

Lauri Sommer

Mäsinamees

„Ma tean kylli, kus Mart elab, a mis te taast tahate?“ Seletan, et nii ja naa, vaja on vanemate inimestega rääkida, varsti ei mäleta vanaaja lugusid enam keegi. Siis ikka juhatab. „A ole temaga ettevaatlik, tal võib iga kell hoog peale tulla,“ hoiatab. Heed inimesed ei ole kuhugi kadunud, mõtlen. Aga vaevalt olen nii mõelnud, kui märkan, et mu lahke teejüht on kadunud, ja siis olenagi juba Mardi juures.

(Looming 2017/8)

Ilmar Trull

Kenake kevade
Naabritel külas

Mõnda aega elas Lätiis Toosi-nimeline jätk. Sellepärast läks ta Lätri, et ei mõistnud vene jätki. Kõbe, kui sai selgeks jätk, tuli tagasi see päät.

(Looming 2017/1)

Indrek Hirv

Viis armastamisviisi

arno teele

mind talvehaikul reetis tõve füüsis kui külma sein sind amme jää alt päästes ei jäänud kaldale ma tervist sästes nüüd nädalaid läks sängis tõve küüsis [-]

(Looming 2017/8)

Tõnu Õnnepalu

Paunveranda päevik

11.09

Paunveres püsis juba eiteamitmendat päeva ühe udu. Kiriktuormi tippu võib ainult aimata ja oma ninast palju kavgemale ei näe. Aga mida mul olekski siin näha, mida ma juba näinud ei ole. Ei, minule udu mee idib. Udu on hea olla.

(Looming 2017/9)

Mehis Heinsaar

Paunvere lõpp

Kui Paunvere põhikooli stažikas õpetaja Laur ühel pimedal septembri-õhtul oma hõredaid hambatungi pesi ja n ukraid magama minekutõtteid heletas, kuulis ta läbi öösva tormi müha järsku, et keegi nagu hütäb. Hütüfat ei olnud näha, küll aga võis tunda, kuidas esialgu meeldivana mõjunud naisehääli muutus kesköö lähenedes üha valjemaks ja tüütumaks, ikka „Utu-gui“ ja „Utu-gui“.

(Looming 2017/2)

- Analüüsi katkendeid rühmades. Jagage tekstid nii, et iga rühmal on uurida kolm autorit, sh kaks tüüpilist proosateksti ja üks luule-vm lühivorm. Otsige eripäraseid jooni sõnavalkus, lausetuses (sh lause struktuuril), kujundiloomes, kõlas (häälikulises koostluses). Koostage iga autori stiiljoontest beetek. Võrrelege klassis oma uurimistulemus ja tehke kokkuvõte.

- *Maimu Berg*
Hitler ja Stalin Paunveres
- *Olev Remsu*
Kevadedramaturgia
Eruditsiooni põhjal
- *Jaak Jõerüüt*
Diplomaadi kevad
(Kaheksa memo)
Nr 1. Kiirele
- *Arvo Valton*
Kevadisi mõtteteri
- *Tõnu Önnepalu*
Paunveranda päevik
- *Jaan Kaplinski*
Kirjad sinna ja tagasi
Armas Oskar
- *Jan Kaus*
Paunvere kaart
Saare tee ja Raja tee
ristmik
- *Indrek Hirv*
Viis armastamisviisi
arno teelele

Eesti keele õpiku struktuur

Peatükk/tsükkel..

- .. algab õpieesmärkide seadmisega
- .. koosneb alapeatükkidest
- .. lõpeb tagasisivaatamise ja kokkuvõtte tegemisega

Alapeatükk

- .. koosneb õpimoodulitest
- .. struktureeritud kolme etapina
 - evokatsioon
 - käsitus
 - kinnistus

Autoriõigusega kaitstavad teosed

Autoriõigus tekib kirjandus-, kunsti- ja teadusteoste tele.

Teoseks käesoleva seaduse tähenduses **loetakse** mis tahes originaalset **tulemust** kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas, **mis on väljendatud** mingisuguses **objektiivses vormis** ja on selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil. Teos on originaalne, kui see on autori enda intellektuaalse loomingu tulemus.

(<https://www.riigiteataja.ee/akt/810714?leiaKehtiv>)

Õppekomplekti ja sarja struktuur

Tavaliselt komplektis

- õpik
- töövihik(ud)
- õpetaja materjal (-raamat, töökava, lisaülesannete kogu, kontrolltööd jm)

Sarja alus kooliaste

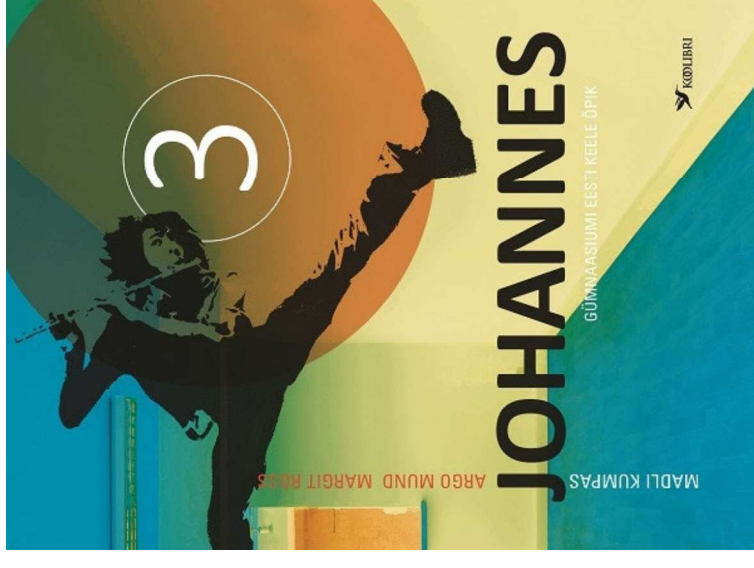
- 1.—3. klass
- 4.—6. klass
- 7.—9. klass

7.—9. klassi (3. kooliastme) sari

Gümnaasiumi eesti keele kuus kohustuslikku kursust

- Keel ja ühiskond • Praktiline eesti keel I
- Meedia ja mõjutamine • Praktiline eesti keel II
- Teksti keel ja stiil • Praktiline eesti keel III

Mis teeb Õpiku?

- sisu (aines, tekst)
- metoodika (vahendid-võtted)
- kujundus ja esitus
 - toon/hääl/register
- oluline mõjur – hind

Õpik

- esitab sisu
- käivitab õpitegevuse
- reguleerib õpiprotsessi
- kujundab hoiakuid

Hariduse alusväärtused (nimetatud õppekava üldosas)

Alusväärtustena tähtsustatakse **üldinimlike** väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja **ühiskondlike** väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

Gümnaasiumiõpiku teemaveerg (peatüki lõpurubriik „Mõttejärg“)

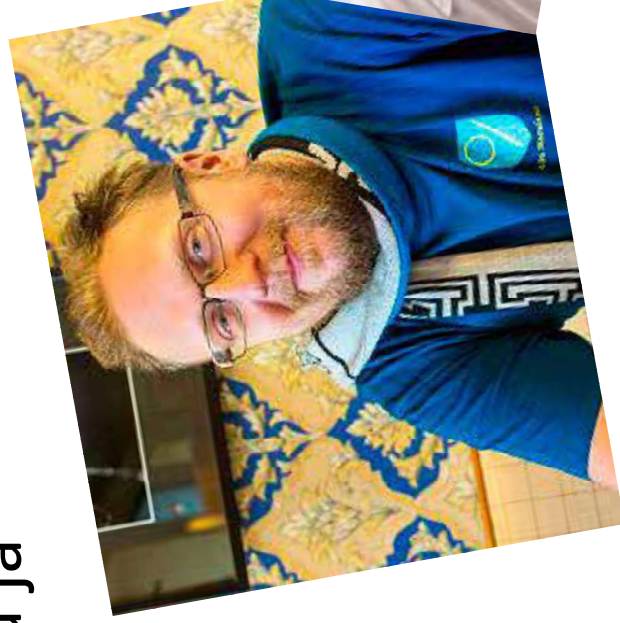
essee/proosatekst

- aktuaalne teema
- erisugused žanrid, tekstiarendustüübid ja ülesehitusvõtted

luuletus

- edasiarendus/variatsioon

Esit(l)us

- Kujundus
 - tüpograafia
- Illustratsioonid
- Pealkirjad ja tähised
- Tootmisstandardid, sh
 - köide
 - paber
 - formaat

Õppekirjandusele esitatavad tehnilised nõuded, mh

2016 (praegu kehtiv)

(1) õppekirjanduse, sh õpiku ja

ülesannete kogu kogukaal ei ületa:

- 1) 400 grammi I kooliastmes;
- 2) 450 grammi II kooliastmes;
- 3) 500 grammi III kooliastmes.

(2) Õppekirjandus trükitakse mati pinnaga paberile, mille kaal on kuni 70–100 g/m².

(3) Õppekirjanduse teksti, sealhulgas lisateksti suurus, kirjastiil, paigutus ja värv, sealhulgas taustavärv, võimaldavad ladusat teksti lugemist, võttes arvesse õppekirjandust kasutava õpilase vanust.

2000 (algtekst)

1) 1.–3. klassi õpiku kaal võib olla kuni 400 g, maht – kuni 10 trükipoognat; 4.–6. klassi õpiku kaal võib olla kuni 450 g, maht – kuni 14 trükipoognat; 7.–9. klassi õpiku kaal võib olla kuni 500 g, maht – kuni 18 trükipoognat. Raamatu kaal võib suureneeda maksimaalselt 10%;

2) õppekirjanduses ei kasutata kõrgläikega ega suure läbipaistvusega paberit;

4.1

Suuline ja kirjalik tekst

Kuidas keelt kasutada, sõltub suhtlusolukorrast ja sellest, kes on suhtluspartnerid. Kodus räägime ema-isaga ühtmoodi, vanema-vanaisaga pisut teistmoodi. Koolis sõpradega suhtlemine erineb õpetajatega suhtlemisest. Igapäevassuhtluses kasutatakse **kõnekeelt**. Kõnekeel on vaba ja piiranguteta, võib kasutada slängi ja keeleindeid, mis pole kirjakeelseid.

Koolis õpitakse **kirjakeelt**. Kirjakeel on normeeritud, reeglipärane keel, mis arvestab keelehoolidajate soovitusi. Tänapäeval kasutatakse kõnekeelt ka kirjalikul suhtlemisel, nt MSMeis, noortele suunatud raamatutes. Kirjakeelt kasutatakse aga ka suulisel suhtlemisel, kui on tegemist ametliku olukorraga, nt ametiasutustes asjaajamiseks.

Harjutus 65

Loe läbi katkend Henrik Reive Gotlandi-juutustusest raadiosaates „Kuula rändajat“. Võimaluse korral ka kuulake saadet: vikerraadio.err.ee/helid?main_id=1044251.

Arvesta, et kirja koma asemel on siin trikitõkestis kasutatud pisut pikemat sõnavahet ning suulisel kõnes lühidalt kostvad täisäätlitkul on traditsiooni-vastaselt märgitud ühe tähega. Pärast lugemist arutage klassis, mis on kõnekeele tunnused ja tooge tekstist näiteid.

Ja kui Gotlandi saarele rännata, siis keskaja teemraor: seal igal juhul väga tähtis ja oluline. Kas või se: lepärast et praegusel ajal on Gotland kuuluis just oma keskaja festivalide poolest ja seal käib ka päris usinasti eestlasi igal aastal. Nii et kahtlemata Gotlandil on väga huvitav ajalugu, aga teistpidi ka sealne loodus on väga huvitav. Ja eks meigi valisime siis oma Gotlandi rännaku jaoks just se: lise aja ja et saaksime loodust näha aga saaksime osa ka sellest kuulsast keskaja festivalist.

Ja noh tänapäeval meie läksime niimodi et et kõigepealt siis autoga sõitsime Rootsi, praamiga ja sealt teise praamiga Gotlandile. Ja me olime kohal ne: h vähem kui 24 tunniga. Nii et see on suhteli-se: t kerge.

Ja kummaline küll et et võib-olla tuhat aasta: tagasi suudeti hea pärituulega selline reis umbes sama kiiresti teha Eestist Gotlandile. Et sellele viitavad kas või vanad Hiiumaa ja Saaremaa nimed mis Rootsis ä kasutusel on et näiteks Saaremaad ee nimetatakse Rootsis tänase päevani

Kirjakeel – keele
ühisem kuju, kirjutetud
tekstide kee

Kõnekeel – kõneldav
keel suulisel kõnes
kasutatav keel

Õselleks ehk siis Ösaareks. Ja et Hiiumaad jälle Dagöks ehk päevasaareks. Ja see näib justkui viitavat sellele et ä et umbes noh nii öö või päeva või ööpäevaväga võis Gotlandil nendele saartele jõada.

Ja noh tegelikult see võib-olla päris nii kiiresti ei käinud. Aga päris kindel on küll see et Gotlandi ja Saaremaa ja samuti Hiiumaa vahemaad on ikka suhteliselt väikesed. Nii et noh Saaremaa ja Gotlandi vahe on umbes 200 kilomeetrit ja isegi natuke vähem jah ja Hiiumaaga on umbes 300 kilomeetrit. Ja pole kahtlust et kusagil keskjäl või ka pärast seda käis ikka päris tihhe purjetamine nende saarte vahel. Ja see oli see Hansa Liit: aeg klmeteistkümmes-kuueteistkümmes sajand sest kõik need alac kuulusid siis Hansa tee sisse.

Ja huvitav on ka see et ju eesti keeles on Gotlandi kohta olemas ka täiesti eesti keelsele nimi see on Ojamaa. Ja seda teati alati et Ojamaa tähendab Gotlandit. Ja tegelikult ka pärast selle Hansa tee häbumist oli ju veel niimodi, et et

- Selles peatükis
- võrdleme suulist ja kirjalikku keelt;
 - koostame kõne;
 - õpime, millal kasutada suurt või väikest algustähte;
 - õpime, kuidas kirjutada pealkirju;
 - loeme, missuguste harrastustega tegeldakse.

4

4.1 Suuline ja kirjalik tekst

Kuidas keelt kasutada, sõltub suhtusolukorrast ja sellest, kes on suhtluspartnertd. Kodus räägime ema-isaga ühtmoodi, vanaema-vanaisaga pisut teistmoodi. Koolis sõpradega suhtlemine erineb õpetajatega suhtlemisest. Igapäevasuhtluses kasutatakse **kõnekeelt**. Kõnekeel on vaba ja piiranguteta, võib kasutada slängi ja keelelendeid, mis pole kirjakeeleesed.

Koolis õpitakse **kirjakeelt**. Kirjakeel on normeeritud, reeglipärane keel, mis arvestab keelehooldajate soovitusi. Tänapäeval kasutatakse kõnekeelt ka kirjalikul suhtlemisel, nt MSNis, noortele suunatud raamatutes. Kirjakeelt kasutatakse aga ka suulisel suhtlemisel, kui on tegemist ametliku olukorraga, nt ametiasutustes asjaajamiseks.

Harjutus 70

Loe läbi katkend Hendrik Relve Gotlandi-jutustusest raadio-saates „Kuula rändajat“. Võimaluse korral ka kuulake saadet Vikerraadio kodulehelt (vikerraadio.err.ee).
Pärast lugemist arutage klassis, mis on kõnekeele tummused ja tooge tekstist näiteid.

Ja kui Gotlandi saarele rännata, siis keskaja teema on seal igal juhul väga tähtis ja oluline. Kas või sellepärast et praegusel ajal on Gotland kuulus just oma keskaja festivalide poolest ja seal käib ka päris usinasti eestlasi igal aastal. Nii et kahtlemata Gotlandil on väga huvitav ajalugu, aga teistpidi ka sealne loodus on väga huvitav, ja eks meiegi valisime siis oma Gotlandi rännaku jaoks just sellise aja, et saaksime loodust näha, aga saaksime osa ka sellest kuulsast keskaja festivalist.

Ja noh, tänapäeval meie läksime niimoodi, et-et kõigepealt siis autoga sõitsime Rootsi, praamiga, ja seal teise praamiga Gotlandile. Ja me olime kohal, noh, vähem kui 24 tunniga. Nii et see on suhteliselt kerge.

Ja kummalire küll, et-et võib-olla tuhat aastat tagasi suudeti hea pärituulega selline reis umbes sama kiiresti teha Eestist Gotlandile. Et sellele viitavad kas või vanad Hiiumaa ja Saaremaa nimed, mis Rootsis kasutusel on, et näiteks

Selles peatükis

- võrdleme suulist ja kirjalikku keelt;
- koostame kõne ja harjutame esinemist;
- õpime kasutama suurt ja väikest algustähte ning vormistama pealkirju;
- loeme, missuguste harrastustega tegeletakse.

4

Kontrollnimekiri. Sisu

- Kas sisu toetab õpieesmäärke ja õppekava läbivaid teemasid?
- Kas õppekava läbivate teemadega on arvestatud?
- Kas sisu võimaldab valdkonnasisest ja ainetevahelist lõimingut?
- Kas sisu on veatu ja teaduslikult ajakohane?
- Kas teemad on sihtrühmale eakohased ja uudsed?
- Kas teemad on sihtrühmale köitvad ja arvestavad nende igapäevakogemusega?
- Kas on käsitletud nii kohalikke kui ka globaalseid olusid, linna- ja maaolustikku?
- Kas nii poiste kui ka tüdrukutega on arvestatud?

Kontrollnimekiri. Sooline tasakaal

- nimetamine tekstis
- pea- ja kõrvaltegelaste osakaal
- kajastamine illustatsioonidel
- isiksused, kellega end samastada
- soopõhised omadused (välimus), rollid, olukorrad
- sildistamine, objektistamine
- ülesanded, mis julgustavad analüüsima eelarvamusi
- keelekasutus
 - soole viitavad ametinimetused
 - *nais-* ja *mees-*osised liitsõnades
 - *tädi-*, (*onu-*) *tibi-*, *jõmm-* jm hinnangut sisaldavad sõnad

Kontrollnimekiri. Vorm ja kujundus (1)

- Kas õpik tervikuna on kvaliteetne ja nägus (üldmulje)?
- Kas materjal on selgesti jagatud sobivateks plokkideks ja hästi märgatavate leheküljenumbritega?
- Kas illustratsioonid on sisuga kooskõlas ja eakohased, peegeldavad sihtrühma väärtushinnanguid ja sotsiaalset tausta?
- Kas kujundus on atraktiivne ja kasutajasõbralik?
- Kas tekst ja illustratsioonid on heas tasakaalus?
- Kas kirjaliik ja suurus on loetavuse teenistuses?
- Kas kujundus arvestab kaasaegseid suundi ja praktikat, on moodne ja asjakohane, illustratsioonid on tehniliselt kvaliteetsed?

Kontrollnimekiri. Vorm ja kujundus (2)

- Kas õpitsüklid eristuvad üksteisest selgesti?
- Kas õpiprotsessi toetavad mitmesugused tähised (kirjaeristused, värvid, sümbolid)?
- Kas õpiku käsitsemist (navigatsiooni) hõlbustavad kohased sümbolid, ikoonid, värvid?
- Kas tähiseid/värve kasutatakse järjekindlalt?
- Kas pealkirjade ja alapealkirjade süsteem on loogiline ja selge?
- Kas eri plokid on ühtaegu üksteisest selgesti eristatud ja üksteisega seotud?
- Kas **formaad** on sihtrühmale sobiv?

Sisutöös osalejad

- Autor
- Toimetaja
- Kujundaja
- Retsensendid
- Küljendaja
- Kunstnik
- Fotograaf
jt

Kelle nägu on õpik?

Aitäh kuulamast ja kaasa mõtlemast!